

Hvilke krav skal en **e-ordbog** opfylde for at kunne anvendes som brugbart værktøj?

Af Henning Bergenholtz

Udtrykket e-ordbog bruges i det følgende som fællesbetegnelse for elektroniske ordbøger, leksika og encyklopædier. Det er ikke bare en praktisk terminologisk afgørelse. Denne sprogbrug har også den fordel, at den teoretisk uholdbare adskillelse mellem de traditionelle betegnelser for forskellige typer af opslagsværker bliver skubbet i baggrunden.

Henning Bergenholtz
Professor
Handelshøjskolen, Aarhus Universitet
hb@asb.dk



I titlen på bidraget påpeges med ”brugbart værktøj” i stedet, at en ordbog er et værktøj, som skal kunne bruges til at løse en bestemt opgave, til at dække et bestemt informationsbehov. Det er her ikke så vigtigt, hvilket navn værktøjet har, bare det fungerer, bare det er til at få fat i, når man har brug for det. Det kan så være praktisk at finde et navn til værktøjet. Her er navne som ordbog, leksikon og encyklopædi ikke entydige navne. Men tendentielt gælder det, at ordbøger normalt er værktøjer til hjælp ved kommunikative problemer (problemer ved tekstreception, tekstproduktion eller oversættelse) og leksika og encyklopædier normalt kan give hjælp ved kognitive problemer (vidensbehov uafhængigt af en konkret kommunikativ situation). Den traditionelle adskillelse er derfor på sin vis klar nok, dog vil man fx godt kunne bruge enten en ordbog eller et leksikon eller en encyklopædi til få forklaret et ord, man finder i en tekst, men ikke forstår.

En e-ordbog er et værktøj, men der er andre værktøjer, som nogle gange kan udføre samme funktion. Hvis en person ønsker en oplysning, er vedkommende ligeglad med, om han eller hun får den fra en ordbog, et leksikon, en håndbog, ved en Google-søgning eller ved at spørge nogen. Det ved vi jo godt ud fra egen erfaring, men det er mere præcist blevet påvist i en undersøgelse om brug af hjælpemidler af professionelle oversæt-

tere: Tosprogede ordbøger bruges i lidt mindre end 50 % af al brug af hjælpemidler. Encyklopædier og leksika 8 %, ensprogede ordbøger 14 %, synonymordbøger 2 %, spørgsmål til kollegaer eller fageksperter 7 %, andre hjælpemidler (fx atlasser og egne fortegnelser) 6 % og søgning i tekster 13%. Da undersøgelsen er offentliggjort i 2002 og gennemført i 2000, kan man med sikkerhed gå ud fra, at Google-søgninger, som dengang ikke var så meget brugt som i dag, i en nyere undersøgelse ville udgøre en langt større andel. Det er med e-ordbøger og andre e-hjælpemidler som med alt andet værktøj: Det skal være let at bruge, let at lære at bruge og hurtigt kunne give det ønskede resultat. Det, vi har brug for, er den ideelle e-ordbog. En sådan har følgende specifikationer: Den fylder ikke meget; den er altid tilgængelig; den giver svar på alle slags spørgsmål; og den giver svar på en måde, så brugeren forstår det, men heller ikke et mere udførligt svar, end det er nødvendigt for at få løst det pågældende problem. Det kan være et spørgsmål om at få hjælp til at:

- finde vej
- få at vide, om en bestemt plante er giftig eller ej
- at tale med en gorilla
- at forstå en indskrift af et nu uddødt sprog
- at oversætte en tekst

Denne ideelle e-ordbog findes faktisk: Grønspættebogen, som vi kender fra historierne om Anders And og hans tre nevøer. Denne e-ordbog har dog den fejl, at den kun kendes fra denne tegneserie og kun kan bruges af Rip, Rap og Rup. Der findes endda et Anders And blad, som forklarer, at Grønspættebogen allerede blev påbegyndt, før biblioteket i Alexandria brændte ned. Derfor indeholder Grønspættebogen også alle bøger fra dette bibliotek, inkl. de brændte. Siden er alle bøger fra alle biblioteker kommet ind i Grønspættebogen. Når Grønspættebogen betegnes som en e-ordbog, er det fordi den i virkeligheden er en intelligent computer med tilgang til en helt speciel database, som er i stand til at læse Rip, Rap og Rups tanker og give dem svar på en måde, så de kan forstå det. Den viser så svaret på en lille håndcomputer, som har et bogomslag som beskyttelse (oftest rødt, enkelte gange gult). Svaret kommer hurtigt, det er korrekt, det er fuldstændigt forstået på den måde, at alt det relevante siges – og ikke mere. For nevøerne ser altid lynhurtig, hvad det drejer sig om.

Grønspættebogen er uden tvivl fremtidens e-ordbog: en personlig ordbog beregnet til en bestemt person eller en bestemt brugertype. Om denne fremtidsvision kan realiseres inden for de næste 2-300 år, kan man ikke sige med sikkerhed. Mere spændende for nutiden er det at

En e-ordbog er et værktøj, men der er andre værktøjer, som nogle gange kan udføre samme funktion. Hvis en person ønsker en oplysning, er vedkommende ligeglad med, om han eller hun får den fra en ordbog, et leksikon, en håndbog, ved en Google-søgning eller ved at spørge nogen.



Den ideelle e-ordbog har følgende specifikationer: Den fylder ikke meget; den er altid tilgængelig; den giver svar på alle slags spørgsmål; og den giver svar på en måde, så brugeren forstår det, men heller ikke et mere udførligt svar, end det er nødvendigt for at få løst det pågældende problem.

spørge om, hvordan eksisterende e-ordbøger kan bedømmes ud fra denne vision, og hvordan den nærmeste fremtid ser ud. I modsætning til Grønspættebogen, som er i stand til selv at finde rundt i den bagvedliggende database, må vi foreløbig håbe på at få stillet et stort antal e-bøger til rådighed. Det virkelige behov vil dog umuligt kunne dækkes. En beregning, som tager udgangspunkt i behov for forskellige ordbogstyper, forskellige fag og forskellige sprog, viser, at man for hvert enkelt sprog har brug for ca. 500.000 e-ordbøger, for alle verdens 6.800 sprog vil det blive til 250 milliarder e-ordbøger. Så hvis hele jordens befolkning ikke gør andet end at lave e-ordbøger, kan man regne på, hvor lang tid hver enkelt jordbeboer har til at lave en ordbog. Og e-ordbøger skal jo opdateres, helst løbende. Vi vil med andre ord aldrig få opfyldt behovet for alle de e-ordbøger, verden ideelt set har brug for.

Nu er det jo heller ikke sikkert, at enhver vil kunne lave en e-ordbog. Men det er filosofien bag de forskellige wiki-opslagsværker, herunder Wikipedia. Heroverfor står princippet om at lade udvalgte eksperter stå for udarbejdelsen, som vi kender det fra *Den Danske Nationalencyklopædi*, *Den Danske Ordbog*, *Brockhaus*, *Britannica* og de fleste store kommercielle tosprogsordbøger. Rent tendentielt kan det siges, at kommunikationsordbøger (dvs. e-ordbøger som værktøj til tekstproblemer) bør laves af betalte leksikografi-

og sprogeksperter. Vi kan fx se, at ordbøger som Wiktionary har en ringe kvalitet. Og kognitive e-ordbøger behøver ikke nødvendigvis at blive lavet af betalte medarbejdere. Fx har Wikipedia med gratis medarbejdere klaret sig fint i sammenligning fx *Den Danske Nationalencyklopædi*, *Britannica* og *Brockhaus*. Den mest interessante sammenlignende undersøgelse blev offentliggjort i det tyske tidsskrift Stern i december 2007. Her blev der ud fra en undersøgelse af 50 forskellige artikler vist, at Wikipedia samlet set fik en karakter på 1.7 (ca. svarende til 10 i vores nye skala), hvorimod Brockhaus kun fik 2.7 (ca. svarende til 7 i den nye skala). Når det drejer sig om at være korrekt eller ej, viste undersøgelsen, at Wikipedia fik 1.6 mod Brockhaus' 2.3. Derimod var Brockhaus bedre forståelig for lægfolk (1.8) mod Wikipedias 2.4.

Skal e-ordbøger så være gratis, eller skal der betales for dem? Wikipedia og alle små private e-ordbøger er jo gratis. De er tilgængelige for alle, der har en computer. Men der findes eksempler på ret succesfulde betalingsordbøger og -leksika, omend ikke så mange. Fordelen ved dem er, set ud fra brugernes bedømmelse, at når der betales, forventer brugerne kvalitet, de stoler også mere på svarene. Derfor vil brugerne også forvente og kræve kvalitet, når de på et bibliotek får et kodeord for en tilgang til e-ordbøger, som biblioteket tilbyder adgang til. Men hvad er den rigtige pris

for e-ordbøger? For enkeltpersoner, for firmaer og institutioner, herunder biblioteker? Set ud fra bibliotekernes synsvinkel bør prisen vel blive så lav som muligt, måske helst gratis. Set ud fra ordbogsproducenten og distributøren skal man have sine udgifter dækket og helst også tjene noget. Som situationen er nu, er prisniveauet meget ustabil. Mit gæt vil være, at vi får flere betalings-e-ordbøger, men at prisen snarere vil blive lavere end højere end de nuværende satser.

Som det er nu, er de fleste e-ordbøger ikke ægte e-ordbøger, men kun trykte ordbøger, som er gjort tilgængelige med eller uden tilføjelse af enkelte søge- og præsentationsmuligheder, som teknikken giver mulighed for. Det er bedre end ingenting, men bare ikke optimalt, det er meget lidt optimalt. Det betyder dog ikke, at vi inden for en overskuelig fremtid kun vil få e-ordbøger og ingen trykte ordbøger. Tværtimod kan vi se, at der findes flere tilfælde, hvor man ud fra en ægte e-ordbog bagefter har foretaget et udtræk af et sådant værk til en trykt ordbog, fx er der ud fra den engelsk-danske regnskabsordbog på nettet udgivet en trykt udgave¹. Her kan også

¹ Sandro Nielsen/Lise Mourier/Henning Bergenholtz under medvirken af Mia Johnsen, Jóna Ellenderson og Rie Bobjerg Nielsen: *Regnskabsordbogen engelsk-dansk*. København: Thomson 2007. www.regnskabsordbogen.dk/regn/gbdk/gbdkregn.aspx

nævnes, at 50.000 af artiklerne i den tyske del af Wikipedia vil komme i et bind ved Bertelsmann, den planlagte pris er 20 euro. Også det tyske forlag Brockhaus er ved at ændre politik. De har planer om ikke mere at sælge trykte udgaver, når den nuværende er udsolgt, men i stedet tilbyde en online udgave gratis og så lade reklamer finansiere udgifterne til driften.

De her nævnte e-ordbøger er dog ikke ret tæt på den ideelle ordbog, på Grønspættebogen. En sådan findes ikke. Et skridt i denne retning er fx taget af *Ordbogen over Faste Vendinger* (www.idiomordbogen.dk), som giver brugeren mulighed for at søge ud fra sine behov og få præsenteret dynamiske data, dvs. forskellige artikler alt efter angivet behov. Der findes fire knapper for sådanne funktioner, for forskellige typer af behov:

1. jeg læser en tekst
2. jeg skriver en tekst (1)
3. jeg skriver en tekst (2)
4. jeg vil vide mere

Hvis man søger på ”laksegade” og trykker på knap 1 (læs en tekst), får man følgende resultat:

Nu er fanden løs i Laksegade.

- udtryk for, at en situation pludselig er blevet meget problematisk. Dette udtryk anvendes især for at angive stor opstandelse eller larm.

Hvis man søger på ”laksegade” og trykker på knap 2 (skriv en tekst) søger man på udtrykket eller en del deraf og får følgende svar:

Nu er fanden løs i laksegade.

- udtryk for, at en situation pludselig er blevet meget problematisk. Dette udtryk anvendes især for at angive stor opstandelse eller larm.

Faste vendinger

Nu er fanden løs i laksegade.

Nu er fanden løs i Laksegade.

Eksempler

Dit program ødelagde alt. Nu er fanden løs i laksegade. Det fjernede næsten alt på maskinen. Jeg kan ikke gendanne mine filer. Adresselister m.m. programmer er væk. Hvad nu?

Synonymer

lokummet brænder

nu brænder lokummet

pokker løs

Så er fanden løs i laksegade.

Hvis man søger på ”ballade” og trykker på knap 3 (skriv en tekst) søger man ud fra betydningen eller mulige associative udtryk og vil man bl.a. få mange udtryk, bl.a. ”ryge i totterne på hinanden”, men også den netop citerede artikel.

Og endelig, hvis man søger på ”laksegade” eller på ”ballade” eller mange andre udtryk under brug af knap 4 (jeg vil vide mere), vil man bl.a. få en mere udførlig artikel om udtrykket, hvor der bl.a. oplyses, at det er et bevinget ord, at det har et neutralt stilniveau; man erfarer noget om historien bag udtrykket; hvordan det kan skrives; og endelig ser man de associationer, som her er angivet og som igen kan bruges som link til at surfe videre i ordbogen:

Nu er fanden løs i laksegade. bevinget ord • neutral

- udtryk for, at en situation pludselig er blevet meget problematisk. Dette udtryk anvendes især for at angive stor opstandelse eller larm.

Anmærkning

Udtrykket kan føres tilbage til hændelser, som i sin tid vakte stor opstandelse i København. I september 1826 blev der flere gange affyret forskelligt skyts som kartofler, tørv og pindebrænde mod Laksegades beboere og deres huse i København. Politiet kunne ikke finde hverken gerningsmændene eller de steder, der blev affyret fra. Dette styrkede folks tro på, at det, der foregik, var Fandens værk.

Der findes både eksempler med stort begyndelsesbogstav og med lille. Denne ordbog anbefaler at følge Dansk Sprognævns anbefaling om at anvende skrivemåde med lille begyndelsesbogstav i udråb, eder og lignende: ”Så er fanden løs i laksegade”.

Synonymer

lokummet brænder

nu brænder lokummet

pokker løs

Så er fanden løs i laksegade.

Eksempler

Dit program ødelagde alt. Nu er fanden løs i laksegade. Det fjernede næsten alt på maskinen. Jeg kan ikke gendanne mine filer. Adresselister m.m. programmer er væk. Hvad nu?

Associationer

ballade

problem

uro

vanskelighed

Ordbogen over Faste Vendinger er på ingen måde så effektiv som Grønspættebogen, men den bruger nogle af de muligheder, som findes og i tiltagende grad vil blive taget op. Den kan heller ikke opfylde alle relevante krav til fremtidens e-ordbøger, men dog nogle af dem.

En god e-ordbog

- er altid tilgængelig
- er let at bruge
- har en hurtig tilgang til de ønskede data
- giver ikke for mange data (ingen informationsdød)

En god e-ordbog

- er lavet af fagfolk eller anden form for sikring af troværdighed
- har korrekte angivelser
- tager hensyn brugerens forudsætning
- giver artiklen på en måde, som er relevant for brugerens behov
- har en løbende opdatering
- tilbyder kontakt med brugerne

En god e-ordbog

- er gratis eller med en rimelig relation mellem pris og kvalitet
- findes både som e-ordbog og trykt opslagsværk, evt. i form af print-on-demand som en del af e-ordbogen

Gode e-ordbøger i Danmark og på dansk

- forudsætter samme muligheder for støtte og tilskud, som gælder for trykte ordbøger og encyklopædier
- vil kunne tilbydes, hvis regeringens sprogpoltiske argumenter for støtte til bøger på dansk også kommer til at gælde for e-ordbøger, som biblioteker linker til eller udlåner, så der tildeles bibliotekspenge for e-ordbøger ligesom for trykte bøger og ordbøger

